

Europos Sàjungos ir Lietuvos energetikos teisës skirtumai

**Auðra Papëraitë,
Mindaugas Krakauskas**

*Lietuvos energetikos institutas,
Breslaujos g. 3, LT-44403 Kaunas*

Straipsnyje aptariamos pagrindinës elektros energetikos bei gamtinio du-
jø sektoriø teisinës bazës tobulinimo galimybës ir kryptys, atsiþvelgiant á
Europos Sàjungos naujò direktyvø 2003/54/EB, 2003/55/EB ir reglamen-
to EB Nr. 1228/2003 reikalavimus bei Lietuvos situacijà.

Raktaþodþiai: direktyva, liberalizacija, konkurencija

1. ÁVADAS

Praëjusiais metais Europos Parlamentas ir Taryba iðleido naujas direktyvas, skirtas elektros energetikai 2003/54/EB [1] ir gamtinëms dujoms 2003/55/EB [2], bei reglamentà elektros energetikos sektoriui EB Nr. 1228/2003 [3]. Siekiant nustatyti Lietuvos energetikos sektoriaus teisinës bazës neatitikimà direktyvø nuostatoms, straipsnyje nagrinëjama Europos Sàjungos (ES) energijos rinkos teisinës bazës pagrindiniai pokyèiai ir jø pritaikymo Lietuvai galimybës. ES teisinæ bazæ pirmiausia reikëjo tobulinti todël, jog buvo nuspræsta paspartinti elektros energijos ir dujø rinkø liberalizavimà atveriant ðias rinkas jau nuo kitø metø liepos mënësio visiems vartotojams, iðskyrus namø ūkius. Pastariesiems rinkà numatyta atverti 2007 m.

Natūralu, kad toks liberalizavimo spartinimas reikalauja nemaþai papildomø priemoniø, reglamentuojamø teisiniais dokumentais. Iki ðiol liberalizacijos proceso teisinis pagrindas buvo Europos Parlamento ir Tarybos patvirtintos direktyvos elektros rinkai 92/96/EB [4] ir dujø rinkai 98/30/EB [5]. Patirtis ágyvendinant ðias direktyvas, t. y. kuriant rinkà, pasirodë esanti naudinga: sumaþëjo kainos, pagerëjo paslaugø teikimo kokybë, iðaugo konkurencija.

Taèiau dideli trūkumai ir su tuo susijusios galimybës patobulinti rinkos funkcionavimà iðlieka. Akiwaizdþiai trūksta konkreèiø nuostatø, padidinanèiø konkurentiðkumo lygà gamyboje bei tiekime ir sumaþinanèiø rizikà dël vyravimo rinkoje bei grobuoniðko elgesio, taip pat uþtikrinanèiø nediskriminacines, vieðai ið anksto skelbiamas pasinaudojimo tinklais sàlygas, tarifus bei apsauganèiø pabeidþiamø vartotojø teises. Buvusios direktyvos, ypaè elektros energetikos sektoriuje, kaip parodë praktika Skandinavijos ðalyse, pradëjo atsilikti nuo gyvenimo, nes pats liberalizacijos procesas iðsiplëtojo gerokai plaèiau nei tai ápareigojo minëti dokumentai. Be to,

ðios direktyvos nevisiðkai nusakë sektoriø restruktūrizacijos nuostatas, todël nesusiformavo pakankamas teisinis pagrindas grieþèiau atskirti konkurencinæ ir monopolistines veiklas vienà nuo kitos.

2. ES ENERGETIKOS TEISINËS BAZËS PAGRINDINIAI POKYÈIAI

Tobulinant teisinæ bazæ, buvo siekiama, kad priemoniø visuma sudarytø kuo palankesnes sàlygas vartotojui pasirinkti energijos tiekëjà, nes rinkos procesuose glūdinti potenciali nauda galës pasireikðti tik tuomet, kai vartotojai aktyviai dalyvaus rinkoje per pasirinkimo teisæ. Pasirinkdami vartotojai turës átakos energijos tiekëjø elgesiui, versdami gerinti kokybæ ir maþinti kainas, taip pat ieðkoti ávairiø naujoviø vartotojams pritraukti. Monopolistiniø paslaugø sferose efektyvumà tikslinga didinti nustatant paslaugø kokybës rodiklius, susietus su finansine motyvacija.

Didinant liberalizacijos vaidmenà energetikos rinkose stengiamasi nepamirðti ir patikimumo klausimø. Po ávykiø Amerikos energetikoje ES dëmesys ðiai problemai gerokai sustiprëjo. ES, siekdama spartinti rinkos liberalizavimà, iðkelia ðalims narëms ðitokių uþdavinius:

- stiprinti vartotojø apsaugà per vieðøjø interesø vykdymà minimaliai pakenkiant konkurencijai,
- geriau ruoðti ir pateikti vartotojams reikalingà objektyvià informacijà,
- garantuoti vartotojø teises bûti prijungtiems prie sistemos,
- nustatyti monopolistiniø veiklø kokybës rodiklius, susiejant juos su finansine motyvacija,
- grieþèiau atskirti konkurencinæ ir monopolistinæ veiklà, naudojant teisinio ir funkcinio atskyrimo principus, bei stiprinti nuolatinà ðio proceso monitoringà,

• didinti rinkos prieþiūros vaidmená, uþtikrinant ir plëtojant sáþiningá konkurencijá ir maþinant riziká dėl vyravimo rinkoje,

- tobulinti tarpssysteminius mainus,
- priþiūrëti sistemos patikimumá.

Siekiant iðvardytø tikslø, Europos Parlamentas ir Taryba patvirtino atitinkamus dokumentus – tai naujá direktyvą elektros rinkai – 2003/54/EB [1], dujø rinkai – 2003/55/EB [2] ir reglamentá EB Nr. 1228/2003 [3] elektros tarpssysteminiams mainams.

Pirmiems keturiems tikslams ágyvendinti naujose direktyvose buvo gerokai iðplësta skirstymo operatoriaus veiklos reglamentacija. Ir tai natūralu, nes tai ta sfera rinkoje, kur tiesiogiai susiduria energijos bei jos paslaugø pardavëjai su pirkëjais. Taip pat yra reglamentuojama „paskutinës galimybës“ tiekëjo veikla, skirta pasirûpinti smulkiaisiais vartotojais.

Norint, kad naujai suformuotos nuostatos būtų ágyvendintos, reikia nuolatos sekti rinkos funkcionavimá bei rinkoje vykdomø procedūrø korektiškumá ir sugebëti daryti poveiká konkurencijos tobulinimo kryptimi. Todël būtina, kad reguliatorius neapsiribotø kainø kontrole, o kur kas aktyviau dalyvautø rinkos tobulinimo darbe. Tuo labiau, kad naujose direktyvose kaip pagrindinis rinkos modelis yra ávardijamas reguliuojamas treëios ðalies dalyvavimo (TÐD) principas. Ankstesnëse direktyvose sutartinis principas buvo siūlomas lygiaverëiai treëios ðalies dalyvavimo principui.

Didinant konkurencijá ir pasirinkimá svarbu tinkamai panaudoti tarpssysteminiø mainø galimybes. Ðiam uþdaviniui sprásti elektros energetikos sektoriuje ES priëmë naujá dokumentá, kuris labiausiai susijæs su perdavimo tinklo operatoriaus veiklos reglamentavimu santykiuose su kitø sistemø operatoriais. Patikimumas naujose direktyvose ið esmës suprantamas kaip generuojanëiø galiø pakankumas. Pagal ankstesnes direktyvas reikëjo apsisprásti leidimo suteikimo ar konkurso būdu bus plëtojami sistemos pajëgumai. Naujose direktyvose numatoma, jog pastebėjus, kad galiø nepakanka, galima lygiagreëiai naudoti ir konkurso principá papildomiems pajëgumams statyti tik tada, jei pagal leidimo suteikimo principá generuojamø galiø plëtojimas yra nepakankamas. Patikimumo uþtikrinimui naujos direktyvos reglamentuoja ir ilgalaikiø sistemos plëtojimo planø sudarymá.

Kai kurios elektros rinkos direktyvos nuostatos buvo redaguojamos, siekiant jas sukonkretinti ir pakeipti minëtiems tikslams pasiekti. Ypaë tai atsiþpindi nuostatose apie perdavimo ir skirstymo operatorio veiklá, paskiriant net aštuonis straipsnius, tuo tarpu ankstesnës versijos direktyvose pakako tik keturiø. Èia nauja yra tai, kad reglamentuojama ne tik sáskaitø atskyrimas, bet ir veiklø atskyrimas, taikant teisinio ir funkcinio atskyrimo metodus. Gerokai praplëstas straipsnis, susijæs su vieðaisiais interesais ir vartotojø apsauga. Visiðkai kitokiá redakcijá

ágavo straipsnis apie reguliatoriaus vaidmená. Naujose direktyvoje yra ir visiðkai naujø straipsniø, kuriø ankstesnëje versijoje nebuvo. Ið naujø galima paminëti ðiuos straipsnius:

- sistemos patikimumo monitoringas,
- skirstymo veiklos atskyrimas,
- kombinuotas operatorius,
- elektros energijos importo ið treëiøjø ðaliø monitoringas,
- išimtytys.

Anksëiau minëti straipsniai yra ir gamtinëms dujoms skirtose direktyvoje, iðskyrus elektros energijos importo monitoringá, dar buvo suformuluoti ðitokie straipsniai:

- perdavimo operatoriaus veiklos atskyrimas,
- galimybë pasinaudoti saugykloomis,
- naujos infrastruktūros egzistavimo nuostatos.

3. ELEKTROS ENERGETIKOS RINKOS TEISINËS BAZËS ATOTRÛKIS NUO EUROPOS SÁJUNGOS TEISËS

Bendrieji atotrûkio požymiai, palyginti su direktyva 2003/54/EB

Lietuvos elektros energetikos rinká reglamentuoja Elektros energetikos ástatymas [6] ir deðimt poástatyminiø aktø. Iki pasirodant Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoms 2003/54/EB [1] ir reglamentui EB Nr. 1228/2003 [3], Lietuvos teisinë bazë visiðkai atitiko Europos Sájungos reikalavimus ir net juos pranoko. Kaip pavyzdá galima pateikti Lietuvoje ávykdytà elektros energetikos sektoriaus restruktūrizacijá, atskiriant tinklø veiklá ir gamybá á keletá juridikiø savarankiøkø ámoniø. Tuo tarpu pagal Europos direktyvas pakako atskirti tik veiklø apskaitas. Taip pat Lietuvoje savo iniciatyva buvo áteisinta visuomeninio tiekëjo veikla. Sistemos darbas papildomai buvo reglamentuotas Elektros tinklø kodeksu [7], kurio daugelis nuostatø pagal Europos Sájungos reikalavimus tampa privalomi dabar, kai pasirodë reglamentas EB Nr. 1228/2003. Todël šiandien, palyginus Lietuvos teisinæ energetikos situacijá su apibrëþtája naujomis direktyvomis, didelio atotrûkio nėra, taëiau kai kuriø nuostatø esmës patikslinimas yra būtinas.

Bendras Lietuvos teisinës bazës trûkumas yra konkretumo stoka. Remiantis direktyva 2003/54/EB [1] reikëtø:

- gerokai plaëiau nei kainø kontroliavimas reglamentuoti rinkos prieþiūra, sukuriant ir palaikant subalansuotas konkurencijos sálygas rinkoje, reguliuojant vyraujanëiø dalyviø veiklá,
- monopolistiniø paslaugø kainodará reglamentuoti taip, kad pelningumas visiðkai nepriklausytø nuo energijos kiekio, bet priklausytø nuo paslaugø kokybës,
- reglamentuojant kainø ir iðlaidø sáryðá, ypaë infrastruktūros pasinaudojimo srityje, kad, viena ver-

tus, kainø ávairovø sukurtø motyvus konkurencinei rinkai tobulėti, o, kita vertus, vidutinis jø lygis atspindëtø vidutinà iðlaidø lygà

- reglamentuoti monopolistiniø paslaugø kokybës rodiklius ir jø fiksavimà,
- tiksliau apibrëpti persiuntimo paslaugà, kad ji tiksliau atitiktø TÛD pagal naujà direktyvà,
- visuomeninio tiekëjo veiklà nukreipti „paskutinës galimybës“ tiekëjo linkme, kaip yra reglamentuojama naujoje direktyvoje,
- sugrieptinti skirstymo veiklos atskyrimà nuo konkurencinës tiekimo veiklos pagal funkcinio atskyrimo principus, kaip nurodoma naujoje direktyvoje,
- vieðø interesø vykdymà pakoreguoti taip, kad nebûtø siaurinama konkurencija,
- aiðkiaai reglamentuoti pabeidþiamø vartotojø apsaugà ir paramà,
- iðplësti vartotojø prijungimo prie sistemos nuostatas jas sukonkretinant ir atkreipiant dëmesà á prijungimo iðlaidø kompensacijà,
- tiksliau apibrëpti papildomø paslaugø teikimo veiklà, vykdomà sistemos operatoriaus,
- reglamentuoti sistemos patikimumo lygio monitoringà ir jo palaikymà reikiamame lygyje.

Bendrieji atotrûkio poþymiai, palyginus su reglamentu EB Nr. 1228/2003

Tarpsisteminio srautø (cross-border) ir tarpsisteminio perkrovø (congestion management) temos iki ðiol buvo menkai aptariamoms. Jos sàmoningai buvo praleistos, nes tranzito klausimai áteisinti komercinėse sutartyse tarp elektros energijos eksportuotojø ar importuotojø, o „siaurø vietø“ Lietuvos perdavimo tinkluose kol kas nėra. Taèiau ðios temos aktualios tiek svarstant, tiek koreguojant Elektros tinklø kodeksà bei dokumentus, susijusius su elektros energijos prekyba. Koreguojant Elektros tinklø kodeksà reikia priimti sprendimus dël:

- 1) „perkrovos“ leidþiamo periodo, dydþio ar parametro, ávertinanëio ir trukmø, ir dydà,
- 2) Elektros energetikos ástatymà papildyti nuorodomis á poástatyminius aktus, kuriuose reglamentuojamos sàvokos tarpsisteminis srautas ir tarpsisteminè perkrova,
- 3) Prekybos elektros energija taisyklëse [8] turi bûti reglamentuojamos tarpsisteminio ilgalaikio kontraktø ir trumpalaikio pasiûlymø (bid'ø) galimybës, nes tai sàlygoja skirtingas tarpsisteminio perkrovø likvidavimo metodikas,
- 4) kokie rodikliai parodo ir kas nusprendþia, kad yra kainos signalas ir reikia priimti sprendimà dël perdavimo tinklo ar gamybos raidos,
- 5) kur ir kokiomis priemonėmis perdavimo tinklø operatorius skelbia laisvas galios pralaidumo apimtis,
- 6) kaip reguliatorius kontroliuos ir tvirtins galios pralaidumo limitus, atsiþvelgiant á perdavimo tinklo

remontines schemas, kiek á tokà reguliavimà bus būtina atsiþvelgti avarijø atvejais, kaip operatyviai reguliatorius tai privalës padaryti keièiantis tinklo topologijai ir srautams, kaip daþnai bus tokios schemas tvirtinamos,

7) kieno sàskaita sprendþiamos tarpsisteminës perkrovos problemos (operatorio ar rinkos dalyviø). Rinkos padalijimo atveju (Skandinavijoje) tai daroma rinkos dalyviø sàskaita (prieð parà numatoma perkrova), o iðpildymo valandà (nenumatytais ið anksto atvejais) tai daroma operatorio sàskaita.

4. DUJØ RINKOS TEISINËS BAZËS ATOTRÛKIS NUO EUROPOS SÀJUNGOS TEISËS

Lietuvos dujø rinka, kitaip nei elektros rinka, reglamentuota kur kas saikingiau konkurencinës rinkos elementø kûrimo prasme. Taèiau tai buvo pakankama pagal galiojusias ES direktyvas. Todël atotrûkis nuo naujos direktyvos ir Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2004/67/EB „Dël gamtiniø dujø tiekimo saugumo priemoniø“ [9] yra didelis. Bendrais bruoþais ðà atotrûkà galima apibûdinti bûtinais atlikti veiksmis – taigi turi bûti:

- suformuota visuomeninio tiekëjo institucija, kuri bûtø skirta pasirûpinti pabeidþiamais vartotojais ir laisvais vartotojais, neturiniiais sutarëio su nepriklausomais tiekëjais,
- suformuotas pabeidþiamø vartotojø rëmimo mechanizmas,
- atliktas aiðkus teisinis ir vadybinis su vamzdiniais susijusios veiklos atskyrimas nuo tiekimo veiklos,
- þenkliai plaèiau, nei kainø kontroliavimas, reglamentuotas rinkos prieþiûros vaidmuo sukuriant ir palaikant subalansuotas konkurencijos sàlygas rinkoje, tarp jø reguliuojant vyraujanëio dalyviø veiklà,
- nustatyti transportavimo paslaugø kokybës rodikliai ir jø fiksavimas,
- suformuotas transportavimo paslaugø kokybës finansinis skatinimas,
- suformuotos vartotojø prijungimo prie sistemos ir pasinaudojimo ja nuostatos,
- suformuotas tiekëjo keitimo mechanizmas.

5. IÞVADOS

- Straipsnyje iðanalizuota Europos Sàjungos energetikos teisinës bazës suformavimo prieþastys bei kryptys ir nustatyta, kad jos patobulinimas sàlygotas norint ne tik paspartinti energetikos rinkø atvërimà konkurencijai, bet ir sudaryti sàlygas stebëti konkurencijos pobûdà ir, jei reikia, atlikti reguliavimo korekcijas.
- Viena pagrindiniø tobulinimo krypëio yra platus rinkos prieþiûros institucijos veiklos reglamentavimas, kad pastaroji taptø atsakinga uþ sklandø konkurencijos funkcionavimà rinkoje.

- Naujomis direktyvomis stengiamasi gerokai grieptiau negu iki šiol atskirti konkurencines veiklas nuo monopolinių, pasinaudojant teisinio ir funkcinio atskyrimo principais, ir taip kuo labiau sumažinti tarpusavio subsidijas ir piktnaudžiavimą monopolistine padėtimi.

- Gerokai detaliau reglamentuojama sistemos operatoriaus veikla bei jam reikalingų pagalbinių paslaugų teikimo principai, sistemos balansavimas.

- Energijos patikimumo klausimui reikiamą pajėgumą užtikrinimo prasme taip pat skiriama daug dėmesio ir leidžia šikyti reguliatoriui plėtojant naujus pajėgumus, jei yra požymių, kad jų nepakanka.

- Svarbią vietą direktyvose užima nuostatos apie vartotojų apsaugą apsirūpinimo energija prasme.

- Monopolinė veikla turi būti motyvuojama kainodara, susiejančia kokybę su finansiniu skatinimu, svarbu, kad pelnas nepriklaustų nuo persiėstos energijos kiekio.

- Dėl pakitusios Europos Sąjungos teisinės bazės būtina pakeisti ir Lietuvos energetikos teisinę bazę.

- Elektros energetikos teisei bazei harmonizuoti reikia papildyti ir patikslinti šitokius dokumentus: Elektros energetikos įstatymą, Elektros tinklų kodeksą.

- Dujų sektoriuje reikia iš esmės peržiūrėti Gamtinių dujų įstatymą ir, atsižvelgiant į tai, patobulinti esamus arba sukurti naujus poįstatyminius teisės aktus.

Gauta 2004 11 20

Literatūra

1. 2003 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/54/EB „Dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti direktyvą 96/92/EB“. Oficialus Europos Sąjungos žurnalas Nr. L 176/37. Briuselis.
2. 2003 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/55/EB „Dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti direktyvą 98/30/EB“. Oficialus Europos Sąjungos žurnalas Nr. L 176/57. Briuselis.
3. 2003 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas EB Nr. 1228/2003 „Dėl prisijungimo prie tinklų vykstant tarpusisteminiams elektros energijos mainams“. Oficialus Europos Sąjungos žurnalas Nr. L 176/1. Briuselis.

4. 1996 m. gruodžio 19 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 96/92/EB „Dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių“. Oficialus Europos Sąjungos žurnalas Nr. 27–20. Briuselis.

5. 1998 m. rugsėjo 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 98/30/EB „Dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių“. Oficialus Europos Sąjungos žurnalas Nr. L 245. Briuselis.

6. Lietuvos elektros energetikos įstatymas // Valstybės žinios. Nr. 66–1984.

7. 2001 m. gruodžio 29 d. Lietuvos Respublikos ūkio ministro įsakymu Nr. 398 patvirtintas „Elektros tinklų kodeksas“.

8. 2001 m. gruodžio 18 d. Lietuvos Respublikos ūkio ministro įsakymu Nr. 380 patvirtintos „Prekybos elektros energija taisyklės“.

9. 2004 m. balandžio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/67/EB „Dėl gamtinių dujų tiekimo saugumo priemonių“. Oficialus Europos Sąjungos žurnalas Nr. L 127. Briuselis.

Aušra Papėraitė, Mindaugas Krakauskas

A GAP BETWEEN LEGISLATION OF EUROPEAN UNION AND LITHUANIAN ENERGY SECTOR

Summary

This article deals with a comparison of the old and new directives and main directions to improve laws on electricity and natural gas. The directions are set in accordance with requirements of the new European Union Directives 2003/54/EC, 2003/55/EC and Regulation No. 1228/2003, with the Lithuanian situation is taken into account as well.

Key words: directive, liberalisation, competition

Аушра Пажерайте, Миндаугас Кракаускас

РАЗЛИЧИЕ МЕЖДУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВОМ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА И ЛИТВЫ В ЭНЕРГЕТИЧЕСКОМ СЕКТОРЕ

Резюме

В настоящей статье обсуждаются различие между бывшим и новым законодательством Европейского Союза, а также главные возможности и направления улучшения законодательства в электроэнергетическом секторе и в секторе природного газа, имея в виду требования новых директив Европейского Союза 2003/54/ЕК, 2003/55/ЕК, Регламента № 1228/2003 и ситуацию Литвы.

Ключевые слова: директива, либерализация, конкуренция